

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De meeste stemmen gelden

Nuyens, W.J.F.I.

Citation

Nuyens, W. J. F. I. (1973). De meeste stemmen gelden. *Acta Politica*, 8: 1973(3), 335-346.

Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451397>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451397>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- 8 W. Albeda en C. de Galan, *Inkomen: vorming, verdeling, beleid*. Groningen 1970, p. 144 e.v.
- 9 N.V.V., *Wenkend Perspectief*, Amsterdam 1957, p. 81.
- 10 F. Hartog, *Verdelingspolitiek*, Leiden 1969, p. 139 e.v.
- 11 S. Kleerekoper, *Inkomensverdeling en Inkomensbeleid*, Alphen aan den Rijn 1971, p. 73.
- 12 W. M. N. van den Wildenberg, *Openbare Financiën, inkomensverdeling en groei*, Eindhoven 1962, p. 32.
- 13 N. H. Douben, *Het herverdeelde inkomen*, Deventer 1970, p. 128 e.v.
- 14 C.B.S., *De reële druk van de Inkomstenbelasting 1950—1965, Maandstatistiek v. h. Financieelwezen*, 1967.
- 15 Economic Commission for Europe, *Incomes in postwar Europe*, Geneve 1967, Chapter 1, p. 15 e.v.

'De meeste stemmen gelden'

door W. J. F. I. Nuyens

1, Inleiding

Democratie is een zo veelomvattend begrip, maar ook een zo misbruikte slogan, dat ieder, die het waagt zich op deze materie te werpen, bij voorbaat al op een grote portie medelijden, sympathie, bewondering en scepsis mag rekenen. Trouwens, wie durft zich tegenwoordig aan 'gene zijde van de democratie' op te stellen? Democratisch zijn we allemaal, al bedoelt iedereen er iets anders mee!

Een van de kenmerken, die iedereen wel met democratie associëert is de regel, dat de meeste stemmen gelden.

Het is de bedoeling om in dit opstel nader in te gaan op de vooronderstellingen, die aan een dergelijke beslissingsregel ten grondslag liggen. Met nadruk zij hier dus vermeld, dat we het vooral zullen hebben over de formele democratie. Kort gezegd het principe dat in geval van stemming een al of niet gekwalificeerde meerderheid het pleit wint.

Wij volgen hierbij de lijn van Schumpeter, wiens definitie wij als uitgangspunt nemen: 'De democratische procedure behelst namelijk een institutionele regeling om tot besluitvorming te komen, waarbij individuen het leiderschap verkrijgen door middel van een concurrentiestrijd om de stemmen der bestuurden'.¹ De uitbreiding, die hier aan deze definitie gegeven wordt, houdt in, dat democratie volgens ons niet alleen betrekking heeft op de keuze uit concurrerende personen, maar ook op de keuze uit concurrerende voorstellen.

Op het eerste gezicht lijkt de formele democratie een paradox, waarbij twee tegenstrijdige principes tot één beslissingsregel gecombineerd worden. Het idealistische principe daarbij is het gelijkheidsprincipe² dat stelt dat alle mensen gelijkwaardig zijn, en dus gelijkelijk behoren mee te tellen in het beslissingsproces (one man, one vote bijvoorbeeld). Het diametraal tegenovergestelde beginsel is dat van het recht van de sterkste, het organisch-vitalistisch onderschikken van het zwakke aan het machtige. Als alle mensen gelijk zijn, betekent de democratische regel het recht van de sterkste, een formele bekrachtiging van de fysieke overmacht van de meerderheid.³ De leuze 'het volk regeert' impliceert dan een dictatuur van de massa, een opstand der horden (Ortega y Gasset), een neerhalen van het hogere, demagogie, vulgariteit en middelmatigheid. Kortom het schrikbeeld dat wij

¹ J. Schumpeter, *Kapitalisme, Socialisme en Democratie*, 1963.

² Mijns inziens in essentie een religieus principe. Alleen t.o.v. een hogere macht (God) of een idee zijn alle mensen gelijkwaardig, worden zij broeders en zusters.

³ Zie bijvoorbeeld J. Stassen, *Over democratie*, 1971, blz. 40 (hierna geciteerd als *Stassen*). Deze paradox is in de literatuur terug te vinden als het Franse begrip 'volkssoevereiniteit' contra het Engelse begrip 'constitutionalisme' (bescherming van de minderheid).

'aristocratische' Europeanen meestal smalend met 'Amerikaans' aanduiden. Is het, gezien bovenstaande paradox, verwonderlijk dat velen de democratie vaak onverdraaglijk vinden, en duistere manipulaties of gewetenloos opportunisme veronderstellen, vooral bij hen, die het woord 'democratisch' het snelst in de mond nemen? De cynicus merkt op, dat het er blijkbaar alleen op aan komt gelijk te krijgen, niet gelijk te hebben. Democratie is een beslissingsregel, die weerstanden oproept. Weinig grote filosofen uit de vorige eeuw, toen de staatkundige democratie overal ingevoerd werd, kan men voorstanders van de democratie noemen. Niettemin is de vraag naar de beste staatsvorm, waarmee het geheel van voorschriften en procedures om tot collectieve besluitvorming te komen bedoeld wordt, voor elke wijsgeer een uitdaging geweest. Of men de staat nu beschouwt als het orgaan dat durft te handelen, zoals het individu, het door de cultuur getemde roofdier, niet meer durft⁴ (men denke aan oorlog, wraak, meedogenloze belangenstrijd) of, in navolging van Aristoteles, Dante en Thomas van Aquino, als gemeenschap, die geen andere meer nodig heeft en daarom in staat is vrede en veiligheid te garanderen: in beide gevallen is een delegatie en spreiding van verantwoordelijkheden noodzakelijk om het functioneren van de staat mogelijk te maken. Elke organisatie moet volgens een bepaald mechanisme tot beslissingen komen, waarbij de individuele preferenties op een of andere manier met elkaar in overeenstemming gebracht dienen te worden. Regering door het volk kan volgens het constitutionalistisch principe alleen wanneer ook de belangen van de minderheid gewaarborgd zijn. Maar is democratie dan alleen mogelijk, wanneer er unanimité heerst? In dat geval zijn de democratische spelregels overbodig: het is dan voldoende de eensgezindheid vast te stellen en tot actie over te gaan. Wat zijn de redenen om de democratie te verdedigen?

2, De theorie van de democratie

De vraag, waarom een rationeel handelend mens de voorkeur zou kunnen geven aan het onderwerpen van zijn autonomie aan het meerderheidsbesluit, is vanuit verschillende filosofieën en theorieën te beantwoorden. Zo pretendeert menige politicoloog een wetenschappelijke studie van het politieke proces te verrichten, zonder daarbij een metafysisch a priori standpunt in te nemen. De methode, die hij dan kan volgen, is het zoeken naar een 'rationele' verklaring van de door haar beschouwde werkelijkheid.

⁴ F. Nietzsche beschouwt de staat als: 'organisierte Unmoralität; inwendig als Polizei, Strafrecht, Stände, Handel, Familie; auswendig als Wille zur Macht, zum Kriege, zur Eroberung, zur Rache'. 'Der Wille zur Macht', boek VI, Der Wille zur Macht als Gesellschaft und Individuum.

Ofschoon de vooronderstelling van rationaliteit⁵ nogal eens aangevochten wordt, is zij onontbeerlijk voor elke wetenschappelijke beschrijving van menselijk gedrag. Vooral echter wanneer men verbeteringen wil suggereren, moet men van rationele argumenten gebruik maken, zonder daarmee de historische en toevallige elementen te verloochenen. Natuurlijk, democratie is geleidelijk gegroeid en niet van de ene dag op de andere ingevoerd. Dit doet echter geen afbreuk aan de zinnigheid van de vraag, of formele democratie rationeel te verantwoorden is.

Twee mislukte pogingen de formele democratische beslissingsregel rationeel te funderen

1 — Het volkssoevereiniteitsprincipe, in de optiek van Rousseau, is een poging om het collectieve een zelfstandig karakter te geven. Wanneer er een divergentie tussen de verschillende preferenties bestaat (hetgeen niets anders wil zeggen dan dat de mensen van elkaar verschillen), zullen er noodzakelijkerwijze onderlinge conflicten uitbreken. De veronderstelling van een objectieve, algemeen geldende en onfeilbare volkswil, waaraan men zich bij contract heeft onderworpen, leidt tot in wezen dezelfde paradox als in de inleiding beschreven is. Wie zich tegen de algemene volkswil verzet, zal door de gemeenschap gedwongen worden te gehoorzamen. Dit betekent, volgens Rousseau, niets minder dan dat hij gedwongen wordt vrij te zijn.⁶ Hierna is het nog maar een kleine stap om via Hegel, die trouwens veel bewondering voor de Pruisische autoritaire staat koesterde, naar de totalitaire staat te komen (Die Partei hat immer Recht!). De theorie van

⁵ Wat precies rationaliteit is, valt niet altijd gemakkelijk te omschrijven. Het is in elk geval niet identiek aan berekend egoïsme, pure verstandelijkheid, anti-sentimentaliteit of iets dergelijks.

Vaak wordt handelen als rationeel gedefinieerd, wanneer het voldoet aan een aantal axioma's, waaruit een zekere consistentie in het gedrag wordt afgeleid, noodzakelijk voor de plausibiliteit van een bepaalde theorie. Rationaliteit, in de zin van het consequent nastreven van eigen preferenties, kan overigens gemakkelijk ontaarden in inhoudsloze tautologieën.

⁶ Little zegt kernachtig: 'Rousseau, who was first responsible for this non-sense, found some difficulty in explaining how one found out what people were really metaphysically agreeing about when they disagreed; i.e. he found some difficulty in explaining the circumstances under which one could be sure that the general will had expressed itself'. I. D. Little: 'Social Choice and Individual Value', in: *Journal of Political Economy*, nr. 5, okt. 1952, p. 422-432.

⁷ Men sluit het sociaal contact eigenlijk met zichzelf. Mijn 'betere ik' komt tot het inzicht dat het algemeen belang de overhand moet krijgen boven mijn persoonlijke aspiraties. Men brengt zijn eigen verlangens daarom in harmonie met het collectieve verlangen, en lost daarmee de sluimerende belangenconflicten op.

de romanticus Rousseau, die eerder moraliserend⁷ dan rationeel te noemen is, behoeft niet te leiden tot het invoeren van de democratische beslissingsregel. Er is voor ons geen enkele aanleiding te menen, dat de volkswil — wat dat dan ook moge zijn — zich uit in meerderheidsbesluiten. Waarom zou de objectieve volkswil, iets dat in de categorie goed en kwaad thuis hoort, zich manifesteren via de '50 % + X'-regel? Elke andere staatsvorm — monarchie, aristocratie, oligarchie — kan evenzeer in aanmerking komen. Het is immers niet uitgesloten, dat een begenadigd vorst of een verlichte elite een betere representatie is van de algemene volkswil dan bijvoorbeeld een parlementaire meerderheid.

Het is merkwaardig dat deze Rousseauistische vooronderstelling in de welvaarts-economie terugkeert in de vorm van het idee van de collectieve nutsfunctie, welke gemaximaliseerd zou dienen te worden. Men heeft het ook wel over het algemeen belang. Wij zien echter niet in, hoe het algemeen belang⁸ los gezien kan worden van individuele belangen, tenzij men met de term 'algemeen belang' de preferenties van de bestuurders bedoelt.

2 — Een veel subtieler argument ten gunste van de '50 % + X'-regel (de formele democratie) berust op de volgende redenering: 'Besluit slechts bij eenstemmigheid schijnt miskennen van de minderheid te voorkomen, maar dit criterium heeft in feite tot gevolg dat bij gebrek aan unanimiteit de meerderheid van haar voornemens moet afzien en aldus op haar beurt aan de minderheid wordt onderworpen.⁹ Democratie wordt hier verdedigd, zoals Churchill het deed, als het minst slechte systeem. Het is immers erger dat de meerderheid aan de minderheid onderworpen wordt dan de minderheid aan de meerderheid. Ik meen dat deze redenering onjuist is, omdat hier het 'principle of insufficient reason',¹⁰ ook wel het indifferentie principe genoemd, niet mag worden toegepast. Het is misleidend om 'niets doen' als enige alternatief te plaatsen tegenover 'dit doen'. Naast de door de meerderheid voorgestelde actie zijn er vaak talloze andere mogelijkheden denkbaar. 'Niets doen' is slechts één van de vele mogelijkheden. Het gaat er om een

⁸ Het Angelsaksische utilitarisme, populair in de 19e eeuw, sprak graag van 'the greatest good for the greatest number'. Uit deze formulering blijkt reeds de onhoudbaarheid van dit principe, omdat het niet mogelijk is, binnen randvoorwaarden twee doelfuncties simultaan te maximaliseren, zonder een van te voren afgesproken afwegingscriterium.

⁹ Stassen, blz. 109.

¹⁰ Dit principe behelst de a priori gelijkwaardigheid van een aantal alternatieven. Een voorbeeld van een onjuiste toepassing in de kansrekening: ik trek uit een urn een willekeurige knikker, waarover mij niets bekend is. Het is dan niet geoorloofd te stellen, dat de kans, dat het een witte is, evengroot is als de kans dat het een niet-witte knikker is.

punt te kiezen, uit het continuüm van alle mogelijke acties en onthoudingen van acties. Men mag het niet doen voorkomen alsof er slechts een keuze is uit twee alternatieven, zoals men wel vaak geneigd is, wanneer men de formele democratische methode wil invoeren. Zoals Arrow e.a. aantoonen, leidt de formele meerderheidsregel, wanneer er meer alternatieven bestaan, niet altijd tot een beslissing.¹¹ Het streven naar unanimiteit is dan ook geen poging de meerderheid aan de minderheid te onderwerpen, maar een poging het beste alternatief te vinden. De politieke praktijk bewijst dat, wanneer binnen een groep geen unanimiteit heerst, deze vaak wel bereikt kan worden door meer in te brengen op de onderhandelingstafel. Omdat de verlangens en de intensiteit van de verlangens onderling uiteenlopen, is het vaak mogelijk overeenstemming te bereiken over een veelomvattend pakket van maatregelen. Een besluit waar men eigenlijk tegen is, kan toch aanvaardbaar zijn, omdat de compensatie op een ander terrein voldoende geacht wordt.¹² De analogie met het economische ruilproces is opvallend. Ook daar is unanimiteit van de (handels)-partners vereist, zonder welk de ruiltransactie niet tot stand zou komen. Niemand stemt in met een transactie, waarvan hij per saldo nadelen verwacht. Er komen alleen transacties tot stand, die Pareto-optimaal zijn, d.w.z. transacties waarbij niemand achteruit en minstens één vooruit gaat.

De formele democratie is een geheel ander proces! Het gaat er juist om op rechtmatige wijze te handelen, zonder dat er van unanimiteit sprake is. 'Yet there are many ways in which the sovereigns may deprive individuals or corporations of property and liberty without compensation. Yet this deprivation and transfer of ownership is done with due process of law.'¹³ Het is een empirisch gegeven dat unanimiteit geëist noch vereist wordt in vele gevallen, waarin beslissingen genomen worden, die voor alle groepsleden consequenties hebben.

¹¹ Het bekendst is het optreden van 'cyclische meerderheden', waardoor geen enkel voorstel te vinden is, dat in staat is elk tegenvoorstel te verslaan. Door handig te manoeuvreren en soms tegen de eigen voorkeur in te stemmen, is het voor een deelnemer mogelijk een voor hem gunstige uitkomst teweeg te brengen. Men moet dan wel enig idee hebben over de preferenties van de anderen en aannemen dat zij wel steeds in overeenstemming met de eigen preferenties zullen stemmen. Zie: D. Black, *The Theory of Committees and Elections*, 1958.

¹² Een aan ieder bekend voorbeeld zijn de EEG-landbouwmarahtons in Brussel. Nu de EEG is uitgebreid tot 10 leden, zullen de problemen, die de unanimiteitsregel oproept, ongetwijfeld groter worden.

¹³ J. Commons, *The Economics of Collective Action*, 1950, blz. 8.

Een succesvolle poging de democratische beslissingsregel te funderen

De beslissingsregel, die door een rationeel handelend individu aanvaard kan worden, moet een optimum brengen in een situatie waar twee nadelen tegenover elkaar moeten worden afgewogen:¹⁴

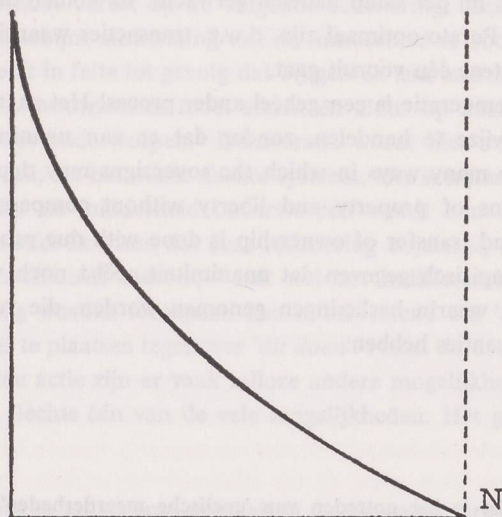
a — de verwachte kosten (nadelen), die een individu oploopt, doordat hij in een aantal gevallen tot een minderheid zal behoren;

b — de verwachte kosten, die de noodzaak tot het voeren van onderhandelingen om overeenstemming te bereiken voor elke participant in het beslissingsproces veroorzaakt.

ad a — De verwachte kosten voor een individu nemen af naarmate het aantal personen, dat nodig is om een bestuur te machtigen tot collectieve actie over te gaan, toeneemt. Bij unanimiteit zijn deze kosten zelfs nul. Men kan immers elke actie, waarvan persoonlijk nadeel verwacht wordt d.m.v. het veto-recht blokkeren. Onderstaande grafiek brengt deze kostenfunctie in beeld.

verw. kosten ad. a

N = totale bevolking

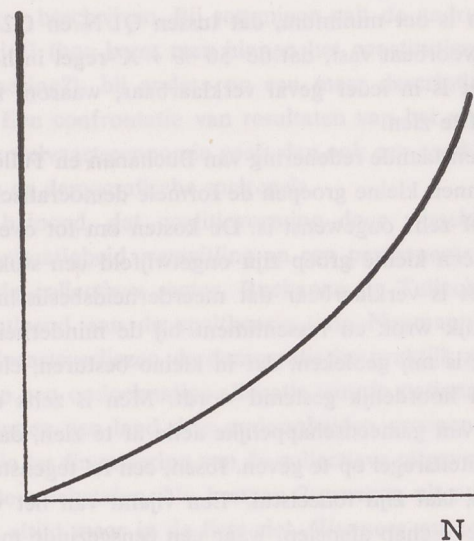
aantal personen, wiens instemming vereist is

ad b — Naargelang een grotere mate van overeenstemming vereist is, om tot een beslissing te komen, stijgen deze verwachte kosten voor een individu. Onderhandelingen zullen moeizamer verlopen, wanneer de positie van kop-

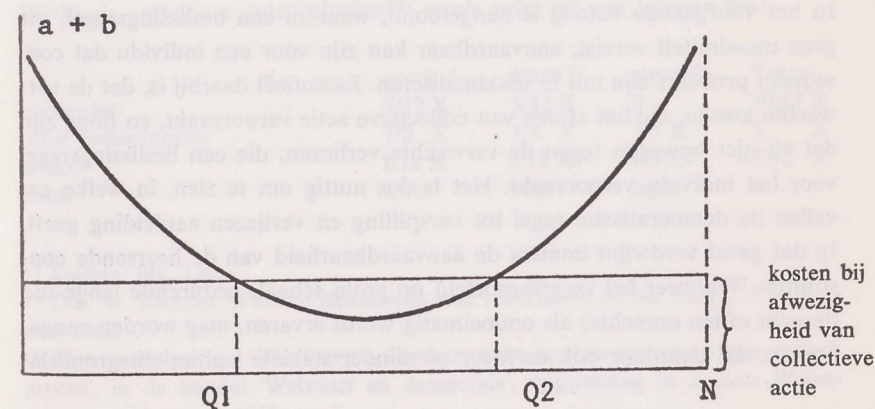
¹⁴ De volgende redenering is gebaseerd op: J. Buchanan en G. Tullock, *The Calculus of Consent*, 1962 (hierna geciteerd als Buchanan en Tullock).

pige individuen sterker wordt. Wanneer unanimiteit vereist wordt, stijgen deze 'decision making costs', zeker in een grotere groep, tot schrikbarende hoogte. Ook hier is een grafische voorstelling illustratief.

verw. kosten ad. b

aantal, wiens instemming vereist is

Een rationeel handelend staatsburger zal die beslissingsmaatregel kiezen, die de som van beide kosten minimaliseert, mits dit minimum lager is dan

de kosten, die hij zou oplopen, door volledig verstoken te blijven van collectieve actie.¹⁵

Het rechtsgeldig quorum, dat aanvaard kan worden, zal dan liggen tussen Q1/N en Q2/N. Dit is namelijk het interval waarin de kosten van de democratische beslissingsregel lager zijn dan de kosten, die ontstaan door het uitblijven van de beslissing.

Het beste quorum is het minimum, dat tussen Q1/N en Q2/N gelegen is. Het staat niet bij voorbaat vast, dat de '50 % + X'-regel in het interval gelegen is. Maar het is in ieder geval verklaarbaar, waarom men bereid is van unanimité af te zien.

Op grond van bovenstaande redenering van Buchanan en Tullock is het duidelijk, waarom binnen kleine groepen de formele democratische beslissingsregel niet nodig, of zelfs ongewenst is. De kosten om tot overeenstemming te komen binnen een kleine groep zijn ongetwijfeld een stuk lager dan in grote groepen. Het is verklaarbaar dat meerderheidsbeslissingen in kleine groepen gemakkelijk wrok en ressentiment bij de minderheid verwekken. Uit eigen ervaring is mij gebleken, dat in kleine besturen, clubs, en vriendenkringen zelden hoofdelijk gestemd wordt. Men is zelfs eerder bereid, desnoods tijdelijk van gemeenschappelijke actie af te zien, dan de, meestal informele, unanimité-regel op te geven. Ibsen, een fel tegenstander van het majoriteitsprincipe, laat zijn toneelstuk 'Een vijand van het volk' dan ook in een kleine gemeenschap afspelen, waar een eensgezinde meerderheid de zwakkere partij op schrijnende wijze onderdrukt.

3, De praktijk van de democratie

In het voorgaande betoog is aangetoond, waarom een beslissingsregel, die geen unanimité vereist, aanvaardbaar kan zijn voor een individu dat consequent probeert zijn nut te maximaliseren. Essentieel daarbij is, dat de verwachte kosten, die het afzien van collectieve actie veroorzaakt, zo hoog zijn dat zij niet opwegen tegen de verwachte verliezen, die een beslissingsregel voor het individu veroorzaakt. Het is dus nuttig om te zien, in welke gevallen de democratische regel tot verspilling en verliezen aanleiding geeft. In dat geval verdwijnt immers de aanvaardbaarheid van de heersende constitutie: 'Wanneer het overheidsbeleid op grote schaal, gedurende lange tijd (terecht of ten onrechte) als ondoelmatig wordt ervaren, mag worden aangenomen, dat daardoor ook de meer of minder stabiele legitimiteitsgrondslagen

¹⁵ Deze kostencurves zijn natuurlijk niet gelijk voor elke collectieve actie. Toch geldt de gekozen beslissingsregel meesal voor alle acties, behalve constitutionele wijzigingen. Bij verandering van de spelregels zelf is zeer terecht een grotere mate van overeenstemming noodzakelijk.

gen van een politiek systeem worden aangetast.¹⁶

Voor de analyse van de politieke praktijk blijven wij uitgaan van de vooronderstelling van individuele nutsmaximalisatie. Iedere participant in de besluitvorming streeft ernaar — binnen de eenmaal gekozen beslissingsregels — die beslissingen te bewerkstelligen, die het meest met de eigen voorkeur in overeenstemming zijn. Men kan de politieke praktijk vanuit verschillende perspectieven beschrijven. Bij sommigen valt de nadruk daarbij op normatieve criteria¹⁷ (hoe komt men binnen het constitutionele kader tot welzijnsmaximalisering?), bij andere op een meer descriptieve benadering (à la Downs).¹⁸ Een confrontatie van resultaten van het politieke proces met de normatieve welvaartseconomie geeft dan ook een goed inzicht in de doelmatigheid van de democratische spelregels.

Het is vaak betoogd, dat coalitievorming door wisselende minderheden leidt tot ondoelmatigheid, verspilling en een permanente neiging tot overbesteding in de collectieve sector. Buchanan en Tullock¹⁹ tonen met een voorbeeld, ontleend aan de speltheorie (von Neumann en Morgenstern) tot welke welvaartsverliezen de democratische praktijk zou kunnen leiden, tengevolge van een ondoelmatige allocatie van de nationale middelen.

Stel dat er binnen een land drie onderscheiden groepen zijn, die aan alle belastingen, die ter financiering van de collectieve uitgaven geheven worden, in gelijke mate meebetalen. Nu bestaan 2 groepen uit autobezitters, terwijl de derde nog altijd meer in de fiets ziet. Wanneer nu een voorstel gedaan wordt om een bedrag X te gaan besteden aan de aanleg van autowegen, zal elke groep voor zichzelf een calculatie van offers en opbrengsten maken, alvorens zijn stem uit te brengen. We nemen aan, dat de calculatie (in kardinale, optelbare nutseenheden²⁰) er als volgt uit zou kunnen zien:

	groep A	groep B	groep C	Totaal
opbrengst:	5/12 X	5/12 X	0	10/12 X
offer (belastingen):	1/3 X	1/3 X	1/3 X	1 X
saldo:	1/12 X	1/12 X	-1/3 X	-2/12 X
stem:	vóór	vóór	tegen	

¹⁶ Stassen: blz. 139.

¹⁷ O.a. W. Baumol 'Welfare Economics and the Theory of the State', 1952, herzien 1965.

¹⁸ Men raadplege o.a. Th. Stevers, 'Economische analyse van het democratisch proces', in de bundel 'Welvaart en democratie', opgenomen in *Sociale Wetenschappen*, 11 maart, 1968, no. 1.

¹⁹ Buchanan en Tullock, blz. 161.

²⁰ Let wel: de opbrengsten bestaan uit door de overheid geleverde prestaties. Men berekent de waarde daarvan aan de hand van het bedrag, dat men eventueel voor deze prestatie zou willen betalen.

Het voorstel om autowegen aan te leggen, en te financieren uit de algemene middelen, wordt aanvaard, omdat groep A en groep B erop vooruitgaan, en logischerwijze een coalitie sluiten. Groep C is alleen in staat dit te verhinderen, indien zogenaamde 'side payments', d.w.z. onderlinge betalingen mogelijk zijn. Door aan A of B een aanbieding te doen, waarvan de waarde $1/12 X$ te boven gaat, is C in staat deze coalitievorming te voorkomen, en zijn verlies te beperken. Wanneer dit niet mogelijk is, wordt een beslissing genomen, die niet alleen ten nadele van C uitvalt, maar die ook de totale maatschappelijke welvaart doet verminderen. De totale maatschappelijke produktiviteit van het bedrag X is immers gedaald tot $10/12 X$. Collectieve financiering, waarbij d.m.v. stemming uitgemaakt wordt, hoe de gemeenschappelijke pot verdeeld wordt, leidt dus gemakkelijk tot nutsverliezen. De invoering van het profijtbeginsel, waarbij ieder zoveel mogelijk betaalt voor de ontvangen voordelen (bijv. tolwegen) kan bedoeld zijn om dit soort verliezen tegen te gaan. Financiering uit algemene middelen zou dan ook zoveel mogelijk beperkt moeten blijven tot werkelijke publieke goederen, waarbij het individuele profijt niet is af te zonderen. 'Majority rule allows members of the decisive coalition to impose external costs on other individuals in the group, costs that are not adequately taken into account in the effective decisions'.²¹

Het voorbeeld wijst op de verspilling die kan optreden, maar gelukkig binnen exact aan te geven grenzen blijft. Natuurlijk ontstaan er steeds andere coalities, maar daardoor worden de sociale nutsverliezen slechts eerlijker verdeeld, niet vermeden. Van een Pareto-proces is dus geen sprake meer, zodra het majoriteitsprincipe aanvaard is. Gelukkig zijn er ook tegenkrachten aan het werk.

Het streven naar stemmenmaximalisatie (en dus populariteit) is er één van²²: Net zoals grote ondernemingen vaak naar omzetmaximalisatie, ten koste van hun winst, streven, kunnen ook regerende coalities streven naar een zo breed mogelijke basis, hetgeen wel eens in strijd kan zijn met de specifieke belangen van de oorspronkelijke supporters. Hierdoor wordt excessieve verspilling voorkomen, omdat de bestuurders aan het eind van hun regeringsperiode steun willen krijgen van een zo groot mogelijk deel van de be-

²¹ J. Buchanan en G. Tullock: op. cit. blz. 164. Voor een verdergaande uiteenzetting mag verwezen worden naar D. Luce en H. Raiffa, *Games and Decisions*, 1957, hoofdstuk 9.

²² Vanuit puur individueel belang is het rationeel te streven naar juist een zo klein mogelijke meerderheid (en dus een zo groot mogelijke minderheid). Immers dan kan de deelnemer aan de dominante coalitie een maximaal profijt onttrekken aan de minderheid. Macht neemt toe naarmate deze met minder mensen gedeeld wordt en over meer mensen wordt uitgeoefend.

volking. Democratie impliceert immers meestal een controle achteraf, een stok achter de deur. Er zijn nog vele andere mitigerende tendenties, die de werking van het formele democratische proces beïnvloeden. In een samenleving, waar men bereid is tot redelijk overleg, rekening houdt met de minderheid, tolerant staat tegenover afwijkende gedragsnormen en meningen, en men de *choc des opinions* niet uit de weg gaat, zal de formele democratie beter werken. Men zou mogen zeggen dat daardoor de kostencurve a naar linksonder verschuift, omdat de risico's, die aan het behoren tot een minderheid verbonden zijn, veel geringer worden. Het beginsel van fair play, zoals vooral binnen de Noordwest Europese cultuurkring — en speciaal de Angelsaksische — tot ontwikkeling is gekomen, maakt de formele democratie tot een bruikbare beslissingsregel.

4, Slot

De vraag die wij ons gesteld hebben luidde: hoe kan een rationeel handelend mens de formele democratische beslissingsregel aanvaarden? Ter beantwoording van deze vraag zijn wij uitgegaan van de vooronderstelling van individuele nutsmaximalisatie. Daarbij dient een strikt onderscheid te worden gemaakt tussen het kiezen van een beslissingsregel en het bereiken van de beslissingen zelf. Het gaat niet aan om, zoals de koningin in 'Alice in Wonderland' — of wat dat betreft de Democratische partijconventie in Miami 1972 — tijdens het spel de spelregels te veranderen. Over de beste beslissingsregel dient in principe eenstemmigheid te bestaan, wil men chaos en anarchie voorkomen.

Het blijkt dan, dat het inderdaad rationeel kan zijn de democratische beslissingsregel te kiezen, met alle kans, dat er beslissingen genomen worden, die met de eigen preferenties in strijd zijn. De democratische praktijk moet steeds bewijzen, dat de kosten, die aan de democratie verbonden zijn opwegen tegen de voordelen van collective actie. De conclusies, die in de loop van het betoog bereikt zijn, worden onderstaand kort samengevat:

1 — wanneer men een objectieve en kenbare volkswil, algemeen belang of collectieve nutsfunctie veronderstelt, is de formele democratische beslissingsregel ofwel overbodig, ofwel belemmerend bij het streven naar de optimale situatie;

2 — het voorschrijven van unanimiteit om tot een beslissing te komen, betekent niet perse dat de meerderheid aan de minderheid onderworpen wordt;

3 — het is mogelijk, met aanvaarding van het gelijkheidsbeginsel, de keuze van de democratische beslissingsregel te verdedigen, uitgaande van de vooronderstelling van individuele nutsmaximalisatie;

4 — de formele democratische procedure is eerder aanvaardbaar voor grote

dan voor kleine groepen;

5 — de formele democratie werkt beter, naarmate de materiële democratie — een mentaliteit, waarbij met de minderheid rekening gehouden wordt — hoger ontwikkeld is.

Bovenstaande conclusies lenen zich niet alleen voor theoretische discussie, maar kunnen ook empirisch onderzoek uitlokken. Interessant zijn studies betreffende de middelen, waarover een minderheid beschikken kan teneinde meerderheidsbeslissingen te blokkeren. Onderzoek naar kiezersgedrag, vergelijking van kiesstelsels en besluitvormingsprocedures, worden vaak verricht. Dit opstel probeert een kader te geven, waarbinnen de diverse deelonderzoeken een plaats kunnen vinden.

Een aantal, door de betreffende wetenschap onbewezen vooronderstellingen, ligt ten grondslag aan elke wetenschappelijke verklaringspoging. Zonder deze vooronderstellingen is een rationele analyse onmogelijk. Welke vooronderstellingen aan de formele democratie inherent zijn, hebben we hier trachten toe te lichten. De discussie over de democratie als methode om te beslissen, zal zeker niet verstommen, vooral nu dit principe ook in andere sferen dan de zuiver staatkundige wordt ingevoerd.

Vergelijkende politicologie; kanttekeningen bij het artikel van U. Rosenthal¹

door T. Noldus

1

Beoefenaren van reeds lang bestaande en erkende disciplines of subdisciplines voelen zich in de regel niet meer genoodzaakt het bestaansrecht van hun discipline te rechtvaardigen of de grenzen ervan af te bakenen. Bij jonge en minder algemeen erkende disciplines daarentegen bestaat meestal grote onzekerheid over de bestaansgrond en zijn de grenzen onduidelijk. Zo schreef nog geen 10 jaar geleden Heller² over de politicologie: 'Since classical antiquity there has been handed down an extensive body of theory and knowledge which is today subsumed under the category of political science. It would be impossible, however, to formulate any precise definition of either the content or the method of this peculiarly comprehensive discipline. The discipline is lacking in either a clearly limited set of problems or a definitely prescribed methodology'. Ook Meynaud³ liet zich destijds weinig vleidend uit over het bestaansrecht der politicologie: 'In vielen Fällen ist die akademische Weihe der wissenschaftlichen Politik eher dem Anliegen entsprungen, eine Mode mit zumachen als einer durchdachten Ueberzeugung

Hoewel het uiterst moeilijk blijft object en methode van de politicologie nauwkeurig aan te geven, is het bestaansrecht anno 1973 buiten kijf.

2

Wij zijn thans waarschijnlijk in de fase beland, waarin beoefenaren van subdisciplines of specialisaties in de politicologie zich geroepen voelen bestaanrechten aan te tonen en grenzen af te bakenen. Op zich is dit natuurlijk een vreemde bezigheid, maar vaak helaas wel nodig, omdat al of niet erkenning van een subdiscipline doorgaans voor zijn beoefenaren wel of geen faciliteiten bij de academische bedrijfsorganisatie impliceert. Een duidelijk voorbeeld hiervan is de met veel tumult omgeven strijd voor erkenning van de hartchirurgie als subdiscipline binnen de medische wetenschap. Bij de politicologie nu bestaat onduidelijkheid en verwarring over het terrein van de vergelijkende politicologie. Eckstein⁴ meent deze onduidelijkheid te kunnen verklaren uit het feit dat de vergelijkende politicologie zich op dit moment in een overgangsstadium bevindt. Voortgang der we-

¹ U. Rosenthal, Vergelijkende politicologie, in: *Acta Politica*, VIII, 1973, no. 1, pp. 3-19.

² H. Heller, *Encyclopedia of the Social Sciences*, 1963, p. 207.

³ J. Meynaud, Schwierigkeiten der wissenschaftlichen Politik, in: *Zeitschrift für Politik*, 1959, pp. 97-98.

⁴ H. Eckstein, A Perspective on Comparative Politics, Past and Present, in: *Comparative Politics, A Reader*, door H. Eckstein en D. Apter (eds), New York 1963, The Free Press, pp. 3-32.